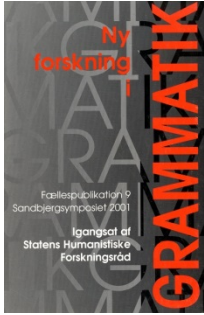

Ny Forskning i Grammatik

Titel:	Spatialpartikler Forstudier om brugen af præpositioner og lokative adverbier på italiensk og dansk	
Forfatter:	Hanne Jansen	
Kilde:	H. Leth Andersen, K. Jensen og H. Nølke (red.). <i>Ny Forskning i Grammatik</i> 9, 2002, s. 121-140	
URL:	http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nfg/issue/archive	

© Forfatterne og Syddansk Universitetsforlag 2002

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af *Ny Forskning i Grammatik* (1993-2012) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Spatialpartikler

Forstudier om brugen af præpositioner og lokative adverbier på italiensk og dansk

Hanne Jansen

1. Indledning

Den spatiale eller rumlige dimension er grundlæggende i kognitiv-semantisk henseende og central i beskrivelsen af både præpositioners og stedsadverbiers betydning. Disse to klasser af ord fremviser dog ikke kun semantisk en række fællestræk og paralleller, men også i forhold til inventar og brug. Jeg vil i første del af det følgende diskutere nogle af disse fællestræk og lægge op til en mere integreret beskrivelse af præpositioner og stedsadverbier under fællesbetegnelsen "spatialpartikler". Jeg vil inddrage danske og italienske eksempler på brug af spatialpartikler til belysning af nævnte paralleller, og det kontrastive aspekt vil dernæst blive behandlet mere indgående.

Sammenligningen mellem netop italiensk og dansk er interessant dels fordi der er oplagte forskelle i såvel inventar som brug af spatialpartikler, dels fordi de to sprog har forskellige leksikaliseringmønstre hvad angår spatialpartikler i forbindelse med bevægelsesverber. Dette sidste punkt er ydermere interessant fordi italiensk viser en væsentlig større tendens end de andre romanske sprog til, sideløbende med syntetiske verballeksemer (som *estrarre*, svarende til dansk *fremdrage*), at gøre brug af mere eller mindre synonyme analytiske verbalforbindelser af typen: verbum + partikel (som *tirare fuori*, svarende til dansk *hive frem*), jf. følgende paralleleksempler fra Mr. Bean-korpusset¹:

1. En samling danske og italienske genfortællinger, såvel mundtlige som skriftlige, af to Mr. Bean-episoder, jf. Skytte, Korzen, Polito & Strudsholm (1999).

- (1) poi **estrae** dalla sua valigetta tutto l'occorrente per scrivere (skriftlig)
[så fremdrager han fra sin mappe alt det nødvendige for at skrive]
- (2) apre la borsa, **tira fuori** tutte le sue cose (mundtlig)
[han åbner tasken, han hiver alle sine ting frem]

Den udbredte brug af spatialpartikler i forbindelse med de analytiske konstruktioner vil blive diskuteret både i forhold til diamesisk variation (dvs. forskelle i skriftsprog versus talesprog) og i forhold til mere generelle leksikaliseringsmønstre i hhv. dansk og italiensk.

Som titlen på indlægget angiver, er der tale om forstudier, altså et forsøg på at samle iagttagelser og overvejelser omkring præpositioner og stedsadverbier som er dukket op i forbindelse med arbejdet med andre ordklasser og/eller i kontrastivt perspektiv. Jeg vil derfor ikke præsentere systematiske analyser, men til gengæld afslutningsvis fremlægge en liste over forslag til mulige empiriske undersøgelser vedrørende brugen af spatialpartikler i italiensk-dansk, i tale-skrift, i børnesprog, i oversat sprog-originalsprog.

2. Det spatiale og partiklerne

Med betegnelsen spatialpartikler vil jeg understrege den rumlige dimension som kernebetydning for såvel præpositioner som stedsadverbier: Hvad enten der refereres til retning eller placering, vil begge ordklassers primære funktion være at kode relationer der involverer genstande i rum.

Rumopfattelse er en grundlæggende kognitiv struktur, sandsynligvis en af de første i barnets konceptuelle udvikling. Den tager udgangspunkt i en først overvejende passiv perception af rummet og de rumlige genstande der bevæger sig i dette og i forhold til hinanden, og går derefter over i en mere aktiv sensomotorisk indtagelse af rummet, hvor barnet selv begynder at bevæge og håndtere rumlige genstande, og dernæst at bevæge sig selv i rummet og i forhold til genstandene². Det er her i den før-lingvistiske fase, at grunden for de kognitive struk-

2. Jf. Johnson (1991: 9)

turer der angår spatiale relationer mellem genstande lægges: relationer som *x på y*, *x i y*, *x ved y*, *x ud af y*, *x ind i y*, *x fremme i forhold til y*, *x tilbage i forhold til y*, *x op til y*, *x ned i y*, *x inde i y*, *x ude af y*, *x tæt på y*, *x langt væk i forhold til y*, osv. Det synes evident at rumopfattelsen, netop fordi den bygger på den umiddelbare perception af virkeligheden, er på plads før fx tidsopfattelsen, og det afspejler sig også i den sproglige udvikling³. De elementer der bruges til sprogligt at kode de spatiale strukturer indlæres meget tidligt, og udgør en basal konceptuel ramme der siden hen overføres til relationer i andre domæner: temporale (vi taler om *tidspunkter*, *tidsrum*, *tidslinier*, *tiden løber fra os*, *toget ankommer på minuttet*, *vi er bagefter*), emotionelle (*vi er hlv. oppe og nede*, *vi kommer ud for / gennem / over noget*), intellektuelle (*hun er langt fremme*, *ting går op for os*, *tænke noget igennem*) etc. Den rumlige metaforik styrer vores opfattelse, vores kortlægning og vores håndtering af virkeligheden, som beskrevet af bl.a. George Lakoff og Mark Johnson i deres centrale værk fra 1980, *Metaphors We Live by*.

Det er dog vigtigt at understrege at såvel den mentale som den sproglige strukturering af rumlige forhold ikke er en simpel afbildning af en objektiv og for én gang givet "virkelig" verden uden for os, men at den altid er betinget af subjektet og dettes sensomotoriske og funktionelle møde med virkeligheden⁴ (og nogle gange er denne subjektivitet mere tydelig, mere eksplicit angivet i det sproglige udtryk end andre gange). Omvendt giver den kropsbaserede forankring af sproglige kategorier, netop i kraft af det fysiologiske, biologiske og derfor almenmenneskelige udgangspunkt, en mulighed for at nå ud over et rent relativistisk syn på sproglig betydning.

Selvom der findes rumlige aspekter ved leksemer inden for praktisk talt alle ordklasser, så vil de kategorier man typisk vil gribe til for at kode spatiale relationer på en lang række sprog udgøres af netop præpositioner (*på*, *i*, *ved*, *over*, *til*, *fra*, etc.) og stedsadverbier (*ud/ude*, *ind/inde*, *frem*, *tilbage*, *op*, *ned*, *tæt på*, ect.).

3. Jf. bl.a. Tomasello (1992).

4. Om den funktionelle vinkel versus den geometriske vinkel i beskrivelsen af kodning af rumlige relationer, se Herskovits (1988) og Spang-Hanssen & Rue (1996); se også en interessant artikel af Weinrich (1978) om præpositioners "antropologiske" basis.

I sin *Philosophy of Grammar* (1924/1965: 87) samler Jespersen præpositioner, adverbier (tilsyneladende alle adverbier, selvom han dog ikke er særlig specifik omkring hvad man almindeligvis betegner mådesadverbier), konjunktioner og interjektioner i én klasse, og kalder dem partikler. Dette gør han primært ud fra det kriterium at det drejer sig om ubøjelige elementer, et kriterium fra den klassiske græsk-latinske grammatik, hvorfra termen også kommer: *particulae*, små dele eller smådele. Dette er et fællestræk ved de prototypiske medlemmer af de fire klasser – og altså også ved de almindeligste præpositioner og stedsadverbier – og et ikke uvæsentligt træk, som jeg vil vende tilbage til senere. Jespersens gruppering af de nævnte klasser under ét forekommer dog vel bred. Jeg mener at man i hvert fald bør holde mådesadverbier uden for, da disse snarere kan ses som en slags adverbialbøjningsform af adjektivet, en slags “verbets adjektiver”⁵. Stedsadverbier synes derimod at have meget mere til fælles med præpositioner end med størstedelen af de andre elementer der traditionelt placeres i klassen af adverbier, en notorisk meget heterogen klasse (jf. Brøndal 1928, der kalder steds- og tidsadverbier for “situationer” og definerer dem grundlæggende anderledes end såvel mådesadverbier som modaliserende/epistemiske adverbier). Når jeg har valgt at koncentrere mig om præpositioner og stedsadverbier, og ikke inddrage fx konjunktioner, som jo også har mange fællestræk med præpositioner, skyldes det to forhold:

- 1) Den spatiale dimensions centrale funktion og forklaringsværdi i forhold til de to valgte ordklasser;
- 2) Den tætte relation til verbet, som giver mulighed for dels at danne analytiske forbindelser med verbet, så at sige horisontalt, syntagmatisk (*phrasal verbs* eller, på italiensk, *verbi sintagmatici*, jf. Simone 1996), dels for, i kraft af sine relationelle egenskaber, at “erstatte” verbet, gå i verbets sted, altså snarere vertikalt, paradigmatisk.

5. Jf. Serianni (1988/1997: 339) som, med reference til Priscian, taler om “la proprietà dell’averbio di comportarsi per così dire da ‘aggettivo del verbo’ (Prisciano V-VI sec.d.C)”.

3. Fællestræk

Jeg vil nu se på de to klassers semantiske, syntaktiske og informationsbærende egenskaber med fokus på de fællestræk, der efter min mening gør at der kan stilles spørgsmålstegn ved muligheden for og nytten ved at operere med to separate klasser. Det er interessant at der også fra italiensk side, hvor overlapninger og glidninger mellem de to klasser ikke er helt så markante eller frekvente som på dansk, tales om muligheden af at arbejde med “fuzzy boundaries” og skalaritet i forbindelse med præpositioner og adverbier (jf. Venier 1996: 156).

3.1. Semantiske fællestræk

Præpositioner og stedsadverbier betegnes ofte som grammatiske ord i modsætning til leksikalske ord, der omfatter verber, substantiver, adjektiver og mådesadverbier (som også derved adskiller sig fra størstedelen af de øvrige adverbier)⁶. En hjørnesten i kognitiv lingvistik er at alle sproglige elementer og strukturer (og dvs. ikke kun leksikon) betyder noget, har et semantisk indhold, og aldrig er blot rent grammatiske “devices”, omend deres semantik kan være mere eller mindre abstrakt/generel. Præpositioner og stedsadverbier kan placeres et sted på dette kontinuum mellem de semantisk mere specificerede elementer (prototypisk verber, substantiver og adjektiver), og elementer med en mere abstrakt semantik (prototypisk syntaktiske og morfologiske strukturer).

I semantisk/kognitiv henseende aktiverer spatialpartiklen et mentalt billede af en rumlig relation mellem nogle genstande eller mellem en genstand og et rum. Disse mentale billeder kan repræsenteres skematisk ved de forskellige diagrammer som især den kognitive lingvistik arbejder med i beskrivelsen af betydningsdannelse. Diagrammerne der anvendes i forbindelse med spatialpartiklerne griber i store træk tilbage til, eller er i hvert fald ikke spor uforenelige med traditionelle og didaktiske grammatikkers tilgang, hvor præpositioner og de almindeligste stedsadverbier også defineres ud fra begreber der tager ud-

6. Jf. De Mauro et al. (1993: 123), der skelner mellem “parole grammaticali” eller “parole vuote” (tomme ord), omfattende artikler, konjunktioner, pronominer og præpositioner, over for “parole lessicali” eller “parole piene” (fulde ord), omfattende adjektiver, adverbier, substantiver og verber.

gangspunkt i det rumlige: *inklusion, ekstraktion, eksklusion, proveniens, destination, position*, etc. Disse begreber er ofte i nyere tid, især af den mere strukturelt og formalistisk orienterede tilgang, blevet forkastede som naive, forsimplende og ikke dækkende i forhold til de to ordklassers meget brede anvendelse⁷.

Ved at anerkende at den mentale og også sproglige kategorisering ikke bygger på enten/eller principper, men derimod på begreber som prototyper og skalaritet, bliver der plads til mindre prototypiske anvendelser af præpositioner og stedsadverbier, samtidig med at (eller selvom) det spatiale diagram udstikker kernebetydningen (ikke overraskende når man tænker på hvor basale de rumlige relationer er i begrebsdannelsen). Og det bliver således muligt at fange polysemien der præger mange medlemmer af denne klasse⁸.

Den grundlæggende semantiske funktion for spatialpartikler – præpositioner som adverbier – er således at aktivere billedet af en spatial relation mellem en genstand (figur / *trajector*) og en anden genstand eller et rum (grund / *landmark*)⁹, som alt efter de involverede genstandes beskaffenhed kan læses mere eller mindre konkret eller abstrakt, dvs. overført til andre domæner end det rumlige. Det er her vigtigt at understrege at de involverede genstande ikke altid er ekspliciterede i det konkrete udsagn: den genstand der fungerer som figur kan udelades

7. Her interessant at se på Hjelmslev (1935) og hans diskussioner om lokalistiske teorier i forbindelse med beskrivelsen af kasus, og i sammenhæng dermed også af præpositioner; og på den anden side Brøndal der, i sin *Præpositionernes Theorie* (1940: 7), på det bestemteste forkaster "anskuelige Billeder, især rumlige, som det egentlige Forklaringsgrundlag" og i stedet hævder at "Hvad der her behøves er Begreber af almeneste Art, Kategorier der ligger bag selv de abstracteste Ord og som blot fremtræder – eller kan fremtræde – fx i Rummets eller Tidens Form". Jf. Jansen 2001.

8. Jf. Herskovits (1988: 271): "In this article, I will propose an analysis of spatial prepositions that respects the intricacy and seeming capriciousness of their behavior, and yet accounts for the meaning of complex locative expressions, and for their use in context. This analysis will be based on a prototype – a better term would be "ideal" – meaning for the prepositions. (...) Prototypicality makes possible an account of polysemy; it also underlies some pragmatic processes of "allowance", or "tolerance"."

9. Om *trajector* og *landmark*, eller som Herskovits kalder dem: *located object* og *reference object*, vil det typisk gælde at "the reference object will be large and fixed with respect to the located object" (Herskovits *ibid.*: 274).

eller underforstås: (\emptyset , fx 'nogle børn') *ned fra det bord!*; endnu oftere udelades / underforstås den genstand eller det rum der angiver grunden: *han stod på* (\emptyset , fx 'en bus'); eller begge kan være fraværende: (\emptyset , fx 'nogle børn') *ud* (\emptyset , fx 'et køkken')¹⁰. Ikke desto mindre vil de mentale billeder der aktiveres af spatialpartiklerne, altid præsupponere (mindst) to elementer der relateres i forhold til hinanden.

3.2. Syntaktiske fællestræk

Muligheden for at udelade det ene eller begge elementer leder videre til den syntaktiske dimension, hvor der er åbenlyse forskelle. Den mest markante forskel, der ofte fremhæves som afgørende, er tilstedeværelsen af styrelse eller mangel på samme: det faktum at præpositioner tager (eller kræver) styrelse, mens adverbier ikke gør det. Den tilbagevendende fremhævelse af denne forskel bygger imidlertid på at de to klasser rent faktisk på mange andre områder opfører sig ens i syntaktisk henseende. Dette gælder ikke mindst den måde de relaterer sig til verbet og verbalrelaterede led: *at sætte sig på stolen / ned, at sætte sig hurtigt på stolen / ned; at sætte sig på stolen / ned med et hyl*.

Jespersen sammenligner tilstedeværelsen versus manglen på styrelse med forskellen mellem intransitive og transitive verber, eller mellem intransitiv og transitiv brug af samme verbum. I nogle tilfælde kan verbets semantik være udfyldt uden objekt (*jeg spiser*), i andre, og for nogle verbers vedkommende udelukkende, i kombination med et direkte objekt (*jeg fanger en mus* eller *jeg spiser et æble*). Denne forskel forhindrer dog ikke at disse leksemer stadig klassificeres samlet som verber¹¹. Kriteriet +/- styrelse som afgørende for at skelne mellem de to

10. Jeg er opmærksom på at udeladelse af eksplicit figur her også hænger sammen med den imperativiske form (jf. udeladelse af subjekt ved verbum i imperativ). Eksemplerne viser dog stadig at figuren ikke nødvendigvis skal ekspliciteres, og det samme gælder i ikke-imperativiske sammenhænge, jf. følgende konstruerede eksempel: *Drengene pakkede deres ting, og op på cyklerne og afsted, hen over markerne, gennem skoven, ud til havet*; se også eksempel (15).

11. Jespersen (1924/1965: 88): "Yet in spite of these differences in verbs no one thinks of assigning them to different parts of speech: *sing, play, begin, can, grow, be*, are always verbs, whether in a particular combination they are complete or incomplete. (...) If we now turn to such words as *on* or *in*, we find what is to my mind an exact parallel to the instances just mentioned [the complete verb in *he sings, he plays, he begins*; and the same verb followed by a complement in *he sings a song, he plays the piano, he begins work*] in their employment in combinations like

klasser modsiges ydermere af at der i enhver syntaktisk beskrivelse af præpositioner tages forbehold for den adverbielle brug af præpositioner, dvs. uden styrelse.

I følgende paralleleksempler (der repræsenterer samme rumlige relation mellem samme genstande) ses en tydelig glidning fra efterplace-ret styrelse der angiver grund i (3), altså almindelig præpositionel brug, til foranstillet pronominel styrelse i (4) – fungerer *over* her som præposition eller adverbium? – til en kun ko-tekstuel givet grund i (5), altså adverbial brug (eksemplerne er fra Mr. Bean):

- (3) lægger kalkerpapir **over** *en af siderne*
- (4) *et sted hvor* han lægger et stykke papir **over**
- (5) udvælger sig *et*, lægger kalkerpapir **over**

Omvendt fremhæves undertiden også den præpositionelle brug af adverbier, dvs. + styrelse, jf. følgende eksempler fra en italiensk grammatik (Serianni 1997: 250):

- (6) quando la vidi *in casa*, entrai subito **dentro**
[da jeg så hende i huset, gik jeg straks ind/indenfor]
- (7) quando la vidi, entrai subito **dentro** *la casa*
[da jeg så hende, gik jeg straks ind/indenfor (i) huset]
- (8) dovresti spingerti **oltre**
[du burde gå videre]

“put your cap on” and “put your cap on your head”, “he was in” and “he was in the house”; yet *on* and *in* in the former sentences are termed adverbs, and in the latter prepositions, and these are reckoned as two different parts of speech. Would it not be more natural to include them in one class and to say that *on* and *in* are sometimes complete in themselves and sometimes followed by a complement (or object)?”

I et indlæg ved en konference om *Adpositions of Movement* (Leuven, 14.-16. jan. 2002) blev Jespersens foreslag (som har givet anledning til betegnelsen “intransitive prepositions”, jf. Emonds 1970: 15) diskuteret, og telicitet versus atelicitet blev fremhævet som en for nogle partiklers vedkommende væsentlig forskel ved hhv. transitiv og intransitiv brug, jf. Cappelle 2002 (Cappelles undertitel var: *Or why directional particles aren't just intransitive prepositions*). At brugen af en partikel med eller uden styrelse er knyttet til forskelligt indhold mht. telicitet, aspekt o.a. ændrer dog ikke, efter min mening, ved berettigelsen i at operere med én fælles betegnelse snarere end med to klasser.

- (9) dovresti spingerti **oltre** *quella casa*
[du burde gå videre (end) det hus]

Betegnelsen “præpositionel brug af adverbier” finder man dog snarere på italiensk end på dansk, hvilket bl.a. kan forklares ved at italiensk traditionelt opererer med et meget begrænset antal “ægte præpositioner” (*preposizioni proprie*), mens mange medlemmer af klassen der betegnes “uægte præpositioner” (*preposizioni improprie*), netop defineres som “ord der i deres primære betydning er adverbier, brugt med præpositionel funktion”¹².

Vanskeligheden ved at benytte kriteriet +/- styrelse ligger i virkeligheden også bag Brøndals beskrivelse af forholdet mellem præpositioner og stedsadverbier, dog ikke set ud fra et syntaktisk synspunkt, men omset til en logisk eller begrebsmæssig ramme. Han siger (1940: 15) om situativerne – “de saakaldte Steds- og Tidsadverbier” – at de “er synonyme med Præpositioner og maa ofte supplere eller erstatte dem. Forskellen er dog umiskendelig: et Situativ (som *oven, supra*) indeholder et Situs- eller Rammemoment, en explicit Stedsangiver som en ægte Præposition (af typen *over, super*) altid mangler”. Udover relator- eller forbinder-elementet, som er fælles for begge klasser, og som for præpositionernes vedkommende (vel at mærke de ægte præpositioner) definerer klassen alene¹³, indgår der i situativerne også et descriptum-element, altså en ramme, et sted, et punkt der ligger åbent for beskrivelse; det er der, det er tilstede, men i ubeskrevet form. Denne måde at definere forskellen mellem de to klasser er efter min mening meget præcis, idet den netop forklarer stedsadverbiers og præpositioners henholdsvis “komplette” og “ikke-komplette” natur. At forskellen skulle være “umiskendelig” kan til gengæld diskuteres; dels kan præpositioner bruges uden at situs- eller rammemomentet tilføjes¹⁴, dels vil

12. Jf. Serianni (1988/1997: 250): “(...) parole che nel loro valore primario sono avverbi, adoperati in funzione preposizionale: ad.es. gli avverbi di luogo *sopra/sotto, davanti/dietro, dentro/fuori, vicino/lontano, verso, presso, contro, lungo, oltre.*”

13. Om de fire grundelementer – relator, Relatum, Descriptum og descriptor – ud fra hvilke alle eksisterende og tænkelige ordklasser, ifølge Brøndal, kan defineres, se Jansen 2001.

14. Også Brøndal taler om “adverbiel” brug af præpositioner (1940: 17): “Præpositionen kan staa (uden Styrelse, ‘adverbiel’) som Led i en Sætning. Ifølge sin Karakter af Forbinder eller

det situs- eller rammemoment som adverbiet angiveligt allerede indeholder, alligevel meget ofte og ganske uproblematisk uddybes, som regel ved brug af en præposition der kombineres med adverbiet¹⁵; jf. (10), hvor den analytiske verbalform *tirare fuori* anvendes, som også i paralleleksemplet (2) i indledningen, men nu med situs eller grund tilføjet; og eksempel (11), hvor spatialpartiklen først står alene, men dernæst får tilføjet grunden i den rumlige relation.

- (10) tira **fuori** *dal* ehm, dal suo eh, *dalla* sua valigetta ehm il portapenne
[han hiver frem af øhm, af sin øh, af sin mappe øhm penalhuset]
- (11) så finder han handsker **frem**, hvide handsker **frem fra** *tasken*

3.3. Fællestræk i forhold til det informationsbærende eller "prædicerende"

Spatialpartiklerne er som nævnt ovenfor grundlæggende relationelle eller "forholds-sættende", jf. fx Brøndal (1940: 16) der definerer præpositioner som rene "relatorer", mens situationer, derunder stedsadverbier, defineres som "relator-partikler". Da det meget ofte er det at sætte genstande i forhold til hinanden, der udgør det prædicerende element i en sætning (hvis det ikke ligefrem er definitionen på en prædikation), er det ikke mærkeligt at spatialpartiklen har en central informationsbærende rolle. Ofte vil de verber som spatialpartiklerne lægger sig til, være meget vage og generiske i deres betydning, så vage at de får funktion af rene og skære støtteverber som i forskellige sammenhænge kan udelades.

Man kan således i verballøse ytringer tale om "absolut brug", hvor spatialpartiklerne udfylder den sætningsbærende funktion. Dette ses fx i

Relator spiller den da fortrinsvis Rollen som relativt eller forbindende Led, snart som Indleder (eller 'Conjunction': *for* jeg mener), snart som Object (Jeg vil *med*, eng. I want *to*), snart som en Art Copula eller beskrivende Midterled (Færdig *med* dig)."

15. Hvis man i den forbindelse sammenligner engelsk og dansk, er det tydeligt at engelsk oftere kan udelade tilføjjelsen af en præposition; jf. fx de engelske eksempler der er anført af Jespersen (1924/1965: 88): "he climbs *up*" and "he climbs *up* a tree", "he falls *down*" and "he falls *down* the steps", hvor man på dansk må indføje "*op* i træet", "*ned ad* trapperne".

imperativiske konstruktioner, jf. følgende fasttømrede udtryk, såvel danske som italienske:

- (12) dansk: *hænderne op, hænderne i vejret, op med hænderne, i seng med dig*
 (13) italiensk: *mani in alto, giù le mani, a tavola, a letto*

Samme udeladelse af verbalet og promovring af spatialpartikel til at være sætningens centrale prædikative led, ses også med beskrivende eller narrativ funktion, jf. følgende eksempler fra Mikkelsen (1911: 722), hvor der angives at udeladelse af verber kan ske "i livlig tale, hvad der især er tilfældet med udsagnsord, der betegner en bevægelse":

- (14) Drengen (løb) **ud ad** døren, jeg (løb) **efter** ham. Jeg (tager) huen **af** og stiller mig op. Han **af** Hesten og lukkede den lille Laage.

Se endvidere følgende eksempler fra Mr. Bean, og bemærk bl.a. hvordan foranstillingen af spatialpartiklen i (16) muligsgøres af det ekstra "forbinder"-led *med*:

- (15) og bagefter bruger han siden til at – at pudse sin næse med og **ned i** sin taske og så noget,
 (16) **På med** et par hvide plastikhandsker, **ind med** det store røde bogmærke...

Også muligheden på dansk af at udelade bevægelsesverbet i en konstruktion med modalverbium (dog kun *skulle, ville, måtte*) og et præpositionssyntaxme eller et stedsadverbium, viser spatialpartiklernes centrale prædikative rolle, jf. Mikkelsen (1911: 722):

- (17) Jeg **skal** (stå) **op** klokken 5. Vi **skal** (tage/gå /køre/ride/sejle) **hjem** klokken 10. Jeg **vil** (gå) **ud** at spadsere....

Et eksempel på såvel rent modalverbium som narrativ "absolut brug" (henholdsvis med og uden ekspliciteret grund) ses i følgende lille tekstsekvens fra Mr.Bean-korpusset:

- (18) og- øh da den anden mand han så, vender sig om, eller er vendt 'væk fra den bog han har læst i så er han så hurtig til lige

at bytte dem om, og skynder sig hen foran ham og **skal ud** og bibliotekaren kigger der (om/nåmen) det er fint, og så, **ud af døren**

I de ovennævnte eksempler er det således den rumlige relation angivet af spatialpartiklen, der er afgørende for sætningens samlede betydning, mens verbet (eventuelt, men ikke nødvendigvis, jf. absolut brug) går ind og præciserer/specificerer omstændighederne omkring relationen. Ofte vil verbets betydning være mere eller mindre givet i kraft af relationens og de implicerede genstandes eller rums beskaffenhed, som det fremgår af eksemplerne ovenfor, hvadenten spatialpartiklerne er brugt i forbindelse med bevægelsesverbum eller står i verbets sted. Det samme forhold ses også i følgende præpositionssyntagmer, hvor Hallidays definition af præpositionen som *minor predicator* eller *minor verb* synes oplagt:

- (19) *vasen på bordet* → *vasen der står på bordet*
familien i det gule hus → *familien der bor i det gule hus*
børnene ovre i parken → *børnene der leger ovre i parken*

Konkluderende om fællestræk mellem præpositioner og stedsadverbier kan siges:

- at de semantisk/kognitivt alle i deres kernebetydning angiver spatiole relationer genstande imellem eller mellem genstande og et rum (i kognitiv grammatik ofte repræsenteret som en relation mellem en figur og en grund, eller en *trajector* og et *landmark*);
- at deres “relator”-egenskaber naturligt gør dem til informationsmæssigt centrale dele i sætningen, ofte vigtigere og mere “prædicerende” end verbet.
- at det syntaktiske forskelskriterium +/- styrelse der altid fremhæves, er meget svært at håndtere, dels fordi man meget hyppigt ser samme leksem brugt med eller uden styrelse alt efter den konkrete sammenhæng, dels fordi man ved at kombinere de to klasser indbyrdes næsten altid kan gøre plads til en styrelse (for adverbiernes vedkommende), eller omvendt undgå at eksplicite den (for præpositionernes vedkommende).

4. Kontrastivt italiensk-dansk

Spatialpartikler behandles meget ofte i forbindelse med bevægelsesverber¹⁶ og, når der anlægges et kontrastivt romansk-germansk perspektiv, med fokus på typologiske forskelle i sprogenes leksikaliseringsmønstre af verber (jf. artikler af Herslund, Korzen og i denne publikation Lepetit). De germanske sprog, derunder dansk, udtrykker prototypisk måde/bevægelsestype i verballekset, og retningen i en satellit/en partikel (*satellite-framed languages*, jf. Talmy); de romanske sprog, derunder italiensk udtrykker derimod prototypisk, i hvert fald for de højfrekvente bevægelsesverbs vedkommende, retning i verballekset, mens måde/bevægelsestype specificeres separat (*verb-framed languages*, jf. Talmy).

Der er dog også forskelle de romanske sprog indbyrdes, idet italiensk, som nævnt i indledningen, skiller sig ud ved at råde over en lang række af konstruktioner svarende til de "germanske", altså verbum + spatialpartikel. Denne tendens til analytiske former synes endvidere at være ret produktiv i moderne italiensk, jf. Schwarze 1985, Venier 1996 og Simone 1996, som faktisk opregner ikke mindre end 131 analytiske former.

Man kan her knytte an til en mulig, og efter min mening meget sandsynlig, sammenhæng mellem ekspanderende partikelbrug og diamesisk variation, jf. ovenfor anførte eksempler (1) og (2), med syntetisk form i den skriftlige tekst, *estrarre*, overfor analytisk brug i den mundtlige, *tirare fuori*. Følgende danske eksempler kan tilføjes:

- (20) øh han **tager** sine hvide handsker **på** (mundtlig)
 (21) han **iklæder** sig nogle fine, medbragte handsker (skriftlig)
 (22) øh så skal de **påføre** [?] sig hvide handsker, (mundtlig)

Igen ses analytisk form i det mundtlige eksempel (20), syntetisk form i det skriftlige (21), mens eksemplet i (22) muligvis skal læses som et ikke så vellykket forsøg på i den talte tekst at anvende den syntetiske stil, der forekommer hyppigere i skriftsproget og derfor næsten automatisk signalerer højere register.

16. Jf. fx Harder, Heltoft & Nedergaard Thomsen (1996) om "Danish directional adverbs".

Både Simone og Venier nævner at udbredelsen af de analytiske verber, udover at kunne forklares ved afsmitning fra germansk (evt. via norditalienske dialekter og regionale varianter af standarditaliensk), også synes knyttet til udviklingen af “l’italiano colloquiale”, altså italiensk dagligsprog. Italiensk indtager som bekendt en særposition i forhold til de fleste andre europæiske nationalsprog, med sin århundredlange tætte, næsten eksklusive forbindelse mellem talt sprog og dialekt på den ene side, og skriftsprog og “rigsitaliensk” på den anden. Først inden for de sidste ca. 50 år har italiensk for alvor udviklet sig fra at være forbeholdt skriftsproget og litteraturen, til at fungere som kommunikationsmiddel i almindelig dagligdags uformel kommunikation, en funktion som tidligere næsten udelukkende blev varetaget af dialekterne. Dette betyder en normudvikling og normændring, således at “rigs”-standarditaliensk i stadig højere grad optager og/eller accepterer træk fra talesproget¹⁷.

At den generelle påvirkning fra talesproget kan være med til at forklare udbredelsen af analytiske verballeksemer, underbygges af den *online*-processering der kendetegner talesprog, såvel fra et produktions- som et receptions-synspunkt. Talesprogets umiddelbarhed og relative mangel på planlægning gør det naturligt at bygge sætningen op af mindre, semantisk relativt enkle, men til gengæld mere mobile elementer, jf. *particulae*= smådele¹⁸.

Endnu en grund der kunne forklare en større andel af spatialpartikler i talt sprog, er den talte kommunikationssituations *ego/hic/nunc*-forankring, som er særlig tydeligt ved brug af direktionale adverbier på dansk der ofte præsupponerer en personlig/subjektiv placering i for-

17. At mange af de træk der nu fremhæves som karakteristiske for “il neo-standard” eller “l’italiano dell’uso medio” (jf. Sabatini 1985), faktisk kan genfindes i overleverede skriftlige tekster med talesprogs-tilsnit, er blevet fastslået i flere nyere studier (jf. fx D’Achille 1990: *Sintassi del parlato e tradizione scritta della lingua italiana*), men dog uden at have fundet vej ind i den normative grammatik.

18. Man kan i den forbindelse nævne Hallidays skelnen mellem *lexical density* der er typisk for skriftsproget versus *grammatical intricacy* der er typisk i talt sprog. I skriftsprog er de enkelte sproglige elementer ofte af et betydeligt omfang og semantisk komplekse indadtil, men indgår ofte syntaktisk ret enkle forbindelser (den krystallinske model), mens de mindre og indadtil mere simple elementer i talesproget typisk kombineres i syntaktisk ret komplekse strukturer (den koreografiske model).

hold til den rumlige relation. Endvidere ligger der også i spatialpartikler noget dynamisk, livligt, næsten "sprogligt" gestikulerende (se også Tegelberg 1998). Netop det emfatiske, eftertrykket på bevægelsen/retningen, er en af de forklaringer Simone giver på italiensk brug af *verbi sintagmatici* i sammenhænge hvor verbet, som typisk for et romansk sprog, egentlig allerede indeholder oplysning om retning (jf. Schwarze 1985, der taler om "pleonastisk" brug); se følgende eksempler fra Mr. Bean, begge fra mundtlige tekster:

- (23) emette **fuori** il fiato in una volta
[han udsender ud vejret på én gang]
- (24) farla uscire **fuori** di scena
[få den til at udgå ud af scenen]

I Korzen (1998) undersøges endnu mere generelle forskelle i leksikaliseringsmønstre for hhv. verber og substantiver på italiensk og dansk. Korzens overordnede hypotese er at der på dansk er en tendens til at verballeksemerne "leksikaliserer flere og/eller mere specificerede betydningkomponenter" end på italiensk (Korzen nævner bevægelsesverbers specifikation af måde og bevægelsestype, samt også mange andre verbers ret strenge selektion af mulige objekter eller subjekter), mens det omvendt gælder at italiensk mht leksikalisering af substantiver er væsentlig mere specifikt end dansk. I den forbindelse er det interessant at se hvordan det forholder sig med spatialpartikler på de to sprog. Min umiddelbare tese er at leksikaliseringen af spatialpartiklerne følger mønstret for verberne, dvs. at de leksikaliseres mere specifikt/monosemisk på dansk og omvendt mere generelt/polysemisk på italiensk. Man kan pege på dels det større udbud og den større variation i dansk hvad angår de mest almindeligt anvendte præpositioner (Brøndal opstiller 18 "ægte" præpositioner for dansk, svarende til dem der i didaktisk øjemed generelt betegnes som de mest brugte¹⁹, men kun 10 for italiensk, svarende til dem der i italienske grammatikker defineres som "*preposizioni proprie*", et misforhold der ofte volder problemer i oversættelsessammenhæng). Man kan desuden pege på den specifikation der ligger i det danske bøjningsparadigme for mange stedsadverbier: altså *op/oppe, ned/nede, hen/henne*, etc.

19. Jf. fx Allan, Holmes & Lundskær-Nielsen (1995)

Sammenholdt med Korzens teori kunne det se ud til at dansk generelt (ikke kun i forbindelse med verber) specificerer relationer, mens italiensk omvendt specificerer entiteter. Hvis denne hypotese gælder, hvilket kræver nærmere undersøgelse, har det uden tvivl indflydelse på hvilke mentale billeder der prototypisk skabes i sproglige repræsentationer af ikke-sproglige situationer.

Hvis man ser på spatialpartiklerne, er det forventeligt i danske tekster at finde en større fokus på det rumlige, på relationer i rum, hvilket jeg faktisk mener man kan se i følgende parallelle gengivelser af samme lille sekvens i en Mr.Bean-episode:

- (25) og så kommer der sån en helikopter **ind** med en flyvende engel, som- øh bringer Jesusbarnet **ned i** et- øh i sån et dukkehus **i** en stor lilla seng, og så- øh så holder Jesus og Maria de kommer så **over ved siden af af** sengen der **ved siden af** Jesusbarnet og holder øje med barnet (mundtlig)
- (26) Samtidig er der en engel, som er ved at blive hejst **op** ved hjælp af en helikopter **udenfor** scenen. Englen begynder nu sin flyvetur **ind over** scenen, hvor den ender med at fiske Jesusbarnet **op** og tage ham med sig **ud af** scenen, **over til** en anden, hvor to mennesker (Maria og Josef?) står og kigger på en tom seng. Englen dropper Jesusbarnet **ned på** sengen (skriftlig)
- (27) ehm, alla fine arriva un elicottero, cioè prende questo elicottero con un agn, con un-, con un angelo, e- cioè arriva **dall'alto**, con questo elicottero e quest'angelo, e prende-, la figurina del Gesù bambino e la, trasporta **in** una casetta delle bambole tipo delle Barbie... ehm e '**li**, ehm poi arriva la Madonna, e si mette, cioè lo mette **nel**, Gesù è **nel** lettino, arriva la Madonna (mundtlig)
- (28) Intanto sorretto da un elicottero militare un angelo munito di calamita solleva Gesù Bambino e lo trasporta **in** un bellissimo lettuccio di una cameretta giocattolo, **nella quale** è poi raggiunto da S. Giuseppe e Maria. (skriftlig)

Afslutningsvis vil jeg knytte an til spatialpartiklernes placering (både

med og uden styrelse), som på dansk meget ofte, næsten obligatorisk, er i afslutningen af sætningen. Når en tekst indeholder mange spatialpartikler, vil det dels give fornemmelsen af at der er strøet en masse retninger og positioner ned over teksten (teksten har en høj grad af "pegen"), og dels vil placeringen af partiklerne betyde at et stort antal af tekstens sætninger, eller "tanke/billed-sekvenser", munder ud i rumlighed, altså afsluttes med fokus på det spatiale, en ikke uvæsentlig pointe i forhold til det overordnede mentale billede som teksten efterlader sig. Partiklerne er på italiensk, modsat dansk, ofte placeret før i sætningen: partikel uden styrelse er altid tæt knyttet til verbet (jf. eksempel (2)); for partikel med styrelse er der mulighed for fremrykning før det element der står som figur (jf. eksempel (10)). Dette betyder at sætningen, i sin kodning af en given ikke-sproglig situation, ikke som på dansk næsten automatisk afsluttes med opmærksomheden rettet mod den rumlige relation.

5. Forslag til empiriske undersøgelser

Som anført i indledningen, vil jeg i stedet for en egentlig konklusion fremlægge forskellige forslag til empiriske undersøgelser der kan be- eller afkræfte nogle af de overvejelser, slutninger og hypoteser der i mere generelle vendinger er blevet fremsat i ovenstående. Jeg mener således at det kunne være relevant og interessant at gå videre med:

- en kombineret og kontrastiv inventarliste over præpositioner, stedsadverbier og kombinerede udtryk, som dels diskuterer forskellige grammatikers og grammatisk orienterede ordbøgers opstilling, dels undersøger om og hvordan man kan definere skalære kriterier inden for en samlet klasse af spatialpartikler;
- en "traditionel" komparativ undersøgelse af hvordan spatiale relationer udtrykkes på hhv. dansk og italiensk, og hvilken vægt den spatiale dimension har i tekster af forskellig type, med særlig vægt på forholdet mellem spatialpartiklerne og andre ordklasser;
- en undersøgelse af spatialpartikler i børnesprog: er der flere spatialpartikler her end i voksensprog, og hvilke rolle spiller spatialpartiklerne i de allerførste faser af sprogtilegnelsen?
- en undersøgelse af spatialpartikler i talesprog kontra skriftsprog, ikke mindst i forbindelse med "syntagmatiske verber";

- en mere specifik undersøgelse om “absolut brug” af spatialpartikler, som er en højfrekvent og meget produktiv konstruktion på dansk, og som også findes på italiensk, men i hvilken udstrækning? Og er der eventuelle tegn på ekspansion?
- en sammenligning af brugen af spatialpartikel (frekvens, placering etc.) i hhv. oversættelser og ikke oversatte tekster (såvel danske som italienske).

Bibliografiske henvisninger:

- Allan, R., P. Holmes & T. Lundskaer-Nielsen (1995). *Danish: A Comprehensive Grammar*. London/New York: Routledge.
- Bowerman, M. (1996). The origins of children’s spatial semantic categories: cognitive versus linguistic determinants. Gumperz & Levinson (red.). 145-176.
- Brøndal, V. (1928). *Ordklasserne. Partes Orationis. Studier over de sproglige Kategorier*. København: Gad.
- Brøndal, V. (1940). *Præpositionernes Theori. Indledning til en Rationel Betydningslære*. København: Bianco Luno.
- Cappelle, B. (2002). Paths and goals (and parts and wholes), and the aspectual difference between certain prepositions and particles. Or why directional particles aren’t just intransitive prepositions. Indlæg ved *International Conference on Adpositions of Movement*, Leuven, Jan. 14-16, 2002.
- De Mauro et al. (1993): *Lessico di frequenza dell’italiano parlato*. Milano: ETAS Libri.
- Durst-Andersen, P. & M. Herslund (1996). The syntax of Danish verbs. Lexical and syntactic transitivity. Engberg-Pedersen et al. (red.). 65-102.
- Engberg-Pedersen et al. (red.) (1996). *Content, expression and structure: studies in Danish functional grammar*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Halliday, M.A.K. (1994). *An introduction to functional grammar. Second edition*. London: Edward Arnold.
- Harder, P. & L. Heltoft og O. Nedergaard Thomsen (1996). Danish directional adverbs. Content syntax and complex predicates: A case for host and co-predicates. Engberg-Pedersen et al. (red.). 159-198.

- Herskovits, A. (1988). Spatial Expressions and the Plasticity of Meaning. Rudzka-Ostyn-Brydgidia (red.): *Topics in Cognitive Linguistics*. Amsterdam: Benjamins. 271-297.
- Jansen, H. (2002). *Densità informativa. Tre parametri linguistico-testuali. Uno studio contrastivo*. København: Museum Tusulanum.
- Jansen, H. (2001). Brøndal og Langacker. Omkring ordklassers semantik. Bache et al. (red.): *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 8. Gilbjerghovedsymposiet 2000*. Odense Universitetsforlag. 127-148.
- Jespersen, O. (1924/1965). *The Philosophy of Grammar*. New York: The Norton Library.
- Johnson, M. (1991). Knowing through the body. *Philosophical Psychology*, Vol. 4, No. 1. 3-18.
- Korzen, I. (1998). Leksikaliseringmønstre i italiensk og dansk. Herslund (red.): *Lingvistisk oversættelse*. Copenhagen Business School.
- Langacker, R.W. (1987/1991). *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. I + II*. Stanford University Press.
- Mikkelsen, Kr. (1911). *Dansk Ordføjningslære med sproghistoriske Tillæg*. København: Lehmann & Stages Forlag.
- Schwarze, Chr. (1985). *Uscire e andare fuori: struttura sintattica e semantica lessicale*. A. Franchi de Bellis & L. Savoia (red.): *Sintassi e morfologia della lingua italiana d'uso. Teorie e applicazioni descrittive*. 2 voll. (=SLI 24). Roma: Bulzoni. 255-271.
- Serianni, L. (1988/1997). *Italiano. Grammatica, sintassi, dubbi*. Milano: Garzanti.
- Simone, R. (1996). Esistono verbi sintagmatici in italiano? *Cuadernos de Filología Italiana*, 3. Madrid: Servicio de Publicaciones UCM. 47-61.
- Skytte, G., I. Korzen, P. Polito & E. Strudsholm (red.) (1999). *Tekststrukturering på italiensk og dansk. Resultater af en komparativ undersøgelse / Struttureazione testuale in italiano e in danese. Risultati di una indagine comparativa*. København: Museum Tusulanum.
- Spang-Hanssen, E. & H. Rue (1996). The functions of locative prepositions. Engberg-Pedersen et al. (red.). 361-383.
- Talmy, L. (1985). Lexicalisation patterns: semantic structure in lexical forms. T. Shopen (red.): *Language Typology and Syntactic Description*. Vol III. Cambridge University Press. 57-149.
- Tegelberg, E. (1998). Generalisering och analys: två semantiske tendenser vid översättning av svenska rörelsesverb til franska. O. Eriks-

- son (red.): *Språk- och kulturkontraster. Om översättning til och från franska*. Åbo Akademis Förlag. 131-150.
- Tomasello, M. (1992). *First verbs. A case study of early grammatical development*. Cambridge University Press.
- Venier, F. (1996). I verbi sintagmatici. Blumenthal, Rovere & Schwarze (red.): *Lexikalischer Analyse romanischer Sprachen*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag. 149-156.
- Weinrich, H. (1978). Antropologia delle preposizioni italiane. *Studi di grammatica italiana* 7. 255-279.